

Könyvtári és információs szolgáltatások együttműködési keretek között Angliában

A könyvtári és információs szolgáltatások közötti együttműködés egyszerre többféle igénynek és kihívásnak próbál megfelelni. Az angliai tapasztalat azt mutatja, hogy nemcsak a szükségleteket kell felmérni, hanem megfelelő érdekképviselési rendszer is ki kell alakítani ahhoz, hogy az információs szolgáltatást nyújtó intézményrendszerek megfelelő kormányzati támogatást szerezhessenek együttműködésükhöz, és képesek legyenek ezt tovább is fejleszteni.

A kormányzati rendszer megváltozása

Az 1997-es kormányváltás óta népszavazással döntöttek komoly hatáskörrel rendelkező tartományi parlamentek létrehozásáról Skóciában, Walesben és Észak-Írországbán. Ez biztosítja a demokrácia jól érzékelhető helyi gyakorlását. A nagyobb történelmi és földrajzi régiók sajátos érdekeit a polgárokhoz közel álló politikusok és hatóságok képviselik, ügyeik egy részét helyben intézik. Az angliai tartományon belül London az első számú régió, amely a központi hatalomtól átruházott jogokat kapott. Egy 2002-ben megjelent dokumentum (White Paper) további nyolc politikai régió kialakítását irányozza elő Anglia területén.

Bár ezek a felosztások a külső szemlélő számára kissé bonyolulttá teszik a kormányzati rendszert, a könyvtár és az információs közösség arra törekszik, hogy intézményei pontosan illeszkedve működjenek az egész Egyesült Királyság és Írország területén. A nemzet nyomtatott könyvtermésének gyűjtésére, archiválására hat nagyobb egységet átfogó könyvtár szolgál: a British Library (BL), a skóciai és a walesi nemzeti könyvtár, a két leghíresebb angol egyetem (Oxford és Cambridge) könyvtárai és a dublini Trinity College könyvtára. Ugyanakkor a kormányzati átalakulás hatással van a köz- és más típusú könyvtárak szolgáltatásaira.

Folyamatban van az ügyintézés feladatainak átruházása a regionális fejlesztési ügynökségek, kormányhivatalok és regionális konzorciumok között. Bár sok funkciót egy időre még továbbra is országos szinten koordinálnak, mások helyi hivatalokra hárulnak; előreláthatólag nő a régiószintű és régiókon átívelő megegyezések és szervezetek száma.

A szükségletek sokfélesége, a könyvtárak szerepe

A 21. század első éveiben óriásiak a kihívások. A könyvtárak számára a könyvek, folyóiratok és más nyomtatott kiadványok továbbra is központi jelentőségűek. Mindazonáltal manapság már helyet kell adniuk az audiovizuális anyagoknak és elektronikus tartalmaknak. A formátumoknak ez a sokszínűsége a forrásokban való eligazodást egyre küzdelmesebbé teszi. S bár sohasem volt egyszerűbb publikálni, egyre nehezebb számon tartani a megjelent kiadványokat.

Nem lenne olyan riasztó a helyzet, ha csak a kiadványok nagy mennyiségének a kezelése és az új technológiához való alkalmazkodás jelentené a kihívást. Az igazi probléma legalább annyira meghatározott a társadalmi és kulturális tényezők által, mint az információs és kommunikációs technológia révén. A filozófiai forradalmak e szempontból legalább olyan fontosak, mint a technológia változása. A 20. század második felében a 300 éve fennálló modernizmus filozófiáját (melyből a mai könyvtárosság gyökerei eredeztethetők) felváltotta a posztmodernizmus. Sokak számára az ésszerű magyarázatok keresését felváltotta a szubjektivizmusnak való behódolás. Az eredmény a tudás széttöredezettsége. E változásnak mélyreható következménye van a közönségszolgálatra. A felhasználó választása most az elsőrendű kényszerítő erő. A másság elfogadása és bátorítása a vezérelv, melynek politikai krédója a társadalmi integráció, a kirekesztett rétegek bevonása a társadalom életébe.

Ez a nagyon újszerű gondolkodásmód rávilágított a könyvtárak erejére helyi és intézményi szinten. A levéltárakkal és a múzeumokkal együtt a könyvtárakat is nagy becsben tartják a helyben lakók, diákok, kutatók, információra éhes cégek és kormányzati szervezetek. Egy 2002-es jelentés (Audit Commission) nagyon érdekes megállapításokat közöl. Többek között a közkönyvtárak népszerűségét emeli ki: az angliai és walesi közkönyvtáraknak 2000–2001-ben 290 millió látogatójuk volt, 400 millió kölcsönzést bonyolítottak le, a lakosság majdnem 30%-a aktív könyvkölcsönző, míg kb. az emberek háromnegyede legalább évente egyszer meglátogat egy könyvtárat. Ami igaz a nagyközönségre, az legalább annyira igaz az egyetemi világ,

az egészségügyi szolgálatok és a gazdasági világ zárt közösségeire. A Resource (Council of Museums, Archive and Libraries = Múzeumok, Levéltárak és Könyvtárak Tanácsa) állásfoglalása azt állapítja meg, hogy ezen intézményeknek a változó világban elkötelezetten kell vállalniuk, hogy az emberek életének központi részévé válva hozzájárulnak örömhöz, gondolkodásukhoz, kulturális értékeikhez, tanulási lehetőségeikhez, gazdasági gyarapodásukhoz.

A könyvtárosok szeretik magukat információs menedzserként látni, de még mindig meg kell győzniük a politikusokat, hogy kulcsszerepük van az információ elérésének biztosításában. A könyvtárak döntő és elengedhetetlen szerepét az értékközvetítésben még erőteljesebben szükséges hangsúlyozni. Mindamellett nem könnyű egyszerre megfelelni a széles körű szükségleteknek és a speciális igényeknek. Egy bővülő szolgáltatás és a növekvő felhasználói igény olyan feszültséget indukál, ami csak további, megfelelő anyagi befektetéssel oldható fel. Ez azt jelenti, hogy fontos dolga volna az Egyesült Királyság összes könyvtártípusának központi finanszírozását növelni. Kérdés azonban, hogyan szerezzenek külső és belső forrásokból több pénzt? Továbbá hogyan fejlesszék a hardver és szoftverállományt; hogyan bővítsék a sávszélességet; hogyan képezzék tovább a könyvtári dolgozókat az új feladatokra? A fejlesztés szükségességét megerősítheti, ha a könyvtárak meggyőzően tudják bemutatni jobb használatát annak, amivel máris rendelkeznek. Ez az állományok és szolgáltatások koordinálásával történhet a különböző könyvtári szolgáltató pontok, rendszerek és könyvtártípusok között. De az együttműködés alapjára kell helyezni az állományfejlesztési terveket és a könyvtárosok szakértelmének hasznosítását, elkerülve a beszerzések szükségtelen duplikálását.

Régi és új együttműködési mechanizmusok

Akárhogy is, a források megosztása nem újdonság az Egyesült Királyságban. Az 1930-as években a Carnegie Alapítvány támogatásával jöttek létre az első regionális könyvtári rendszerek, melyek célja központi katalógus létrehozása és a könyvtárközi kölcsönzés lebonyolításának elősegítése volt. Az évek során hasonló tevékenység zajlott a skót, a walesi nemzeti könyvtárakban, valamint az írek-nél is.

A katalógusok virtuális összekapcsolásának előrehaladása ellenére a könyvek könyvtárközi kölcsönzésének infrastruktúrája még mindig leginkább a központi katalógusokon nyugszik. A brit nemzeti bibliográfia azonosító számai után az 1970-es évek elejétől az ISBN számok vették át a nyilvántartásba vétel szerepét. Ez a viszonylag olcsón előállítható és naprakészen tartható kereszköz azonban mégis eléggé kezdetleges a komplex bibliográfiai azonosításhoz és kereséshez. Csak az 1990-es évektől, az első IBM-kompatibilis PC-kkel vált lehetővé, hogy a könyvtárközi kölcsönzés számítógépes hálózati rendszerben való megvalósíthatóságát megvizsgálják. A londoni és délkeleti könyvtári régió által kifejlesztett – VISCOUNT néven ismertté vált – megoldást egy ideig a legtöbb régió alkalmazta. Majd ezután születtek más rendszerek is, mint pl. a Unity, Co-East. Végül a legújabb technikai újítás a Z39.50, amely érdekes lehetőségeket nyit a jövő előtt, hiszen egyszerre több katalógusban tud keresni.

A regionális együttműködés messze nem csak a könyvtárközi kölcsönzésről szól. Az együttműködés révén országosan, regionálisan és az alrégiók szintjén lehet a szolgáltatás minőségét fejleszteni, vagy a költségeket csökkenteni. A kooperációs formák egyik legnagyobb jelentőségű példája a köz-, a felsőoktatási és az orvosi könyvtárakban is az elektronikus tartalmak közös beszerzése. Általában úgy vélik, hogy a könyvbeszerzésre létrejött közkönyvtári konzorciumok legjobban helyi szinten működnek. Nagyobb csoportosulások esetében kiemelkedő érdeklődés figyelhető meg az elektronikus információs források közös beszerzésének kérdésében. A felsőoktatásban egy ideje létrejöttek olyan rendszerek (pl. JANET), melyekben az érintett könyvtárak az együttműködés révén képesek voltak csökkenteni költségeiket, vagy javítani tudtak az online hozzáférés feltételein.

Egy sor nehéz kérdéssel kell szembenézniük az elektronikus tartalmak vásárlására létrejött konzorciumoknak. Először is, milyen földrajzi területre terjedjen ki egy konzorcium? Ha a régiók egyeznek meg a kiadókkal, akkor nem ássák-e ezzel alá az országos, illetve a helyi szintű kezdeményezéseket? Másodszor, hogyan lehet a valóságos költségmegtakarítást felbecsülni és kimutatni? A megvalósítás folyamatának is ára van, és ez meghaladhatja a termék árán nyert megtakarítást. Továbbá, milyen jogi személy fog a szállítókkal szerződést kötni? Az országos és regionális keretek között zajló konzorciális tárgyalások és szerződések lehetőségeit még vizsgálják, de ezek általában

népszerűbbek a vásárlók, mint a szolgáltatók szemében. A negyedik egyben a legbonyolultabb kérdéskör: mi a leghatékonyabb módja a könyvtárigazgatók társadalmi stratégiájának? A probléma itt az, hogy a szolgáltatás ára a tárgyalóasztalhoz ülő intézmények számától függ, ám hogy hányan ülnek az asztalhoz, az az ártól függ.

További kooperációs lehetőségek

Van más érdeklődésre számot tartó módja is annak, hogy a könyvtáros közösség együttműködjék bizonyos elektronikus tartalmak hálózatra helyezésében, annak közös megvásárlása nélkül. Nagy jelentőségű a jelenleg is futó *NOF Digi (New Opportunities Fund – Digitalisation of Learning Materilas = Új esélyek Alapítvány – Tananyagok Digitalizálása)* programsorozat, amelyhez 150 projekt tartozik, és a kivitelezéshez 50 millió font áll rendelkezésre. Az interneten hozzáférhető tanulási források megteremtése kitűnő lehetőség annak megvizsgálására, milyen előnyökkel jár az intézményközi együttműködés. Itt nemcsak a levéltárakkal és múzeumokkal dolgoznak együtt a könyvtárak, hanem különféle szakterületek (pl. művészet, turizmus, egyház, film, sőt a sport) szakértőivel és intézményeivel is. Ezeket a projekteket egy országos portálon keresztül teszik majd hozzáférhetővé. Helyi és regionális csoportok dolgoznak helyismereti témákon. A témaorientált csoportok szerte az országban, sőt határon túl lévő gyűjteményeket fognak össze. A tartalomteremtéssel párhuzamosan átfogóbb tartalmi együttműködési stratégiák is kirajzolódni látszanak.

Jelentős előrelépés a speciális könyvtári gyűjtemények hozzáférhetővé tétele. A Heritage Lottery Fund által szervezett projekt az összes egyesült királysági közkönyvtár gyűjteményének feltérképezését tűzte ki célul. Az ebből és más vizsgálatokból származó eredmények alapján sokkal pontosabban lehet a regionális forráskutatást végrehajtani. A *Crossroads* (Keresztutak) projekt például virtuális zsilipként fogja össze a régió könyvtárainak, levéltárainak, múzeumainak gyűjteményeit és forrásait. Más kérdés, hogy ezek a projektek hogyan fognak beilleszkedni az országos programokba (pl. *Cornucopia*) és kezdeményezésekbe (pl. *Full Disclosure*).

Nyilvánvaló, hogy az itt leírt projektek megvalósításához a könyvtárosoknak bővíteniük kell tudásukat, ismereteiket. Összesen 20 millió fontot írányoztak elő az Egyesült Királyság közkönyvtári

rendszerében dolgozó könyvtárosok továbbképzésére.

Tanulás egy életen át

A fent leírt fejlesztések mellett legalább olyan fontos a könyvtárak közös érdekképviselésének a megszervezése nemcsak helyi szinten és országosan, hanem a régiók szintjén is. Erre jó példa volt a Library Association által indított élethossziglani tanulás stratégiájáról szóló program, amelyet regionális és megyei szinten hirdettek meg.

Mit is jelent ez a felhasználó vagy az egész életen keresztül tanuló ember számára? A könyvtári közösség egy részének az élethossziglani tanulásra adott válasza az volt, hogy liberalizálni kell a hozzáférést, és fejleszteni a forrástájékoztató rendszert, hogy megfelelő és releváns információt találjanak a tanulók. Ennek koordinálására jött létre az a fórum (*INSPIRE*), ahol Anglia és Wales közkönyvtárainak, a főiskolai egyetemi és nemzeti könyvtáraknak, valamint a BL-nek a vezetői tudnak eszmét cserélni. A fórum könyvtár típusok szerint különböző ellátási szinteket határozott meg, s ezzel csökkentette a specializált könyvtárak félelmét a túlzott és indokolatlan igénybevételtől. Ugyanakkor megkönnyíti az olvasók számára a hozzáférést az eddig kevésbé elérhető gyűjteményekhez. E területen egy kísérleti projektet vezet a London Library Development Agency (Londoni Könyvtárak Fejlesztési Ügynöksége) „*Libraries and Learners in London*” (Könyvtárak és Tanulók Londonban) elnevezés alatt.

Lehetőségek a hozzáférés minőségének továbbfejlesztésére

A fő kérdés a könyvtárak számára, hogyan tudnak élni az új finanszírozási lehetőségekkel. Az országos, regionális és helyi szintű együttműködés mindig növeli a valószínűségét annak, hogy sikerül gyarapítani a fejlesztésekhez szükséges külön bevételi forrásokat. Az együttműködési hagyományoknak azonban még érniük kell, és meg kell tanulni más kulturális partnerekkel együtt képviselni a közös érdekeket.

Befejezésként még néhány érdekes fejlemény. Az Egyesült Királyság kormánya *UK Online* néven e-kormányzat bevezetését kezdte meg. Nagyszerű dolog, hogy ezen online centrumok többnyire közkönyvtárak integráns részeként jöttek létre. A

könyvtári rendszerre alapulva szerveződő „*Learn Direct*” centrumok létrehozása szintén lenyűgöző és öröndetes. Viszont sem a People's Network, sem más felső- és felnőttoktatási könyvtári kezdeményezés eddig még nem jelent meg regionális szinten. Az angol régiók és regionális együttműködések korszakhatárhoz érkeztek. A múzeumok, levéltárak és könyvtárak számára létrejött regionális ügynökségek szponzorálása és támogatása közvetlenül a választott regionális képviselőtestülethez tartozik. Az alakuló környezetben a könyvtárak és információs centrumok legalább annyira fognak odafigyelni a régióra, mint a kormányra, mivel a befolyás és a támogatás a régióközpon-
toból ered.

Ez az új gondolkodásmód a korábbi 50-100 évben megtapasztalt együttműködési viszonyoktól radikálisan eltérő kereteket fog teremteni. A jövőben az

együttműködés lesz a tevékenység természetes, politikai, gazdasági és technológiai okokból megkerülhetetlen formája és kerete. Ahogyan a könyvtárak falak nélkülivé válnak, úgy válik szükségessé, hogy a könyvtárosok is falak nélkül gondolkod-
zanak és dolgozzanak. Ez gyakran ütközhet a nagy becsben tartott hagyományokkal és megszokott szakmai kultúrával. Ha viszont hatékonyabb hozzáférés lesz az eredménye, akkor itt az ideje változtatni.

WARREN, Geoff: *The English experience – library and information services, delivering access collaboratively. = Interlending & Document Supply*, 30. köt. 4. sz. 2002. p. 195–202./

(Marton Katalin)

Új ismereteket jelentő kifejezések a tudományos szövegek struktúrájában

Az új ismereteket jelentő kifejezések avagy a *neonímák* jelzik a tudományos dolgozatok alapvető részének, a diszkusszióknak a témáját. Ebből következik: korántsem csak elméleti, hanem gyakorlati jelentősége is van annak, hogy ezek hol helyezkednek el a szóban forgó dokumentumok szövegében. Szövegbeli pozícionáltságuknak ui. bizonyosan törvényszerűségeik vannak. Feltételezhető, hogy a szerző kiválasztotta *kommunikációs stratégia* határozza meg őket. A kommunikációs stratégia pedig egyebek mellett a kommunikációs célkitűzéstől, a leírás tárgyától, a feltételezett olvasótól függ.

Az a hét szövegelemzés, amelyet a referált cikk szerzője következtetései alátámasztására bemutat, szerinte sem elegendő arra, hogy messzemenő megállapításokat lehessen e dologban tenni, ám a megfigyelések statisztikai tényei mindenképpen megalapozzák annak kijelentését, hogy legalábbis két kommunikációs stratégia létezik. Az egyiket a *téma fokozatos kibontásával operáló stratégiának* nevezhetjük, a másikat pedig *áttörési stratégiának*.

Az első fokozatosan iterál az új fogalmak bevezetése felé a használt kifejezések növekvő szemantikai bonyolultságának sorrendjében. A második

stratégiára pedig az új kifejezéseknek a szöveg legelején való aktív exponálása jellemző, amit e fogalmak részletezése, azaz a csökkenő szemantikai bonyolultságú elővezetés követ.

A szöveg mindkét esetben tartalmazza a tudományos cikk valamennyi szükséges komponensét, úm. a feladat megjelölését, a kérdés történetét, az alkalmazott módszerek értékelését stb. Csupán e komponensek fajsúlya és elhelyezkedése más és más bennük.

Az átfogóbb, nagyságrendileg az ittenieket meghaladó vizsgálódások elmélyíthetik a tudományos cikkek kommunikációs struktúrájával kapcsolatos megállapításokat. Ez egyszersmind azt is jelentené, hogy a szöveges információk elemzési módszerkészlete általuk gazdagabbá válnék. Ez főként az automatizált indexelés, a kulcsszójegyzékek összeállítása terén volna hasznos.

ISKOROHOD'KO, E. F.: *Terminy, vyražaušie novye znania, v strukture naučnyh tekstov. = Naučno-tehničeskāā informaciā*, 2. ser. 4. sz. 2001. p. 1–9./

(Futala Tibor)